

## A İZ NCELEMELERİNDE AYINLI VE HEMZEL ALINTI KELİMELERİN TAHLİLİNDE GÖRÜLEN BİR YÖNTEM HATASI ÜZERİNE

Serpil ERSÖZ\*

### ÖZET

Türkçe a ız incelemelerinde Arapça ve Farsçadan alınmış ayınlı ve hemzeli kelimelerin artzamanlı tahlilleri genellikle *standart dildeki ekli>a ızlardaki ekli* yönünde yapılmaktadır. Bu yöntem hatası, bu tür kelimelerdeki ses olaylarının genellikle *türeme* olarak gösterilmesine sebep olmaktadır. Oysa bu tahliller *kaynak dildeki ekli>a ızlardaki ekli* yönünde yapılmalıdır. Dolayısıyla buradaki ses olayı da *türeme* de il *de i me* olarak verilmelidir.

**Anahtar Kelimeler:** Türkiye Türkçesi A ızları, Yöntem, Arapça Farsça Alıntı Kelimeler, Ayn, Hemze.

### ON A METHODOLOGICAL ERROR IN ANALYSIS OF THE BORROWING WORDS WITH AYN AND HAMZAH FROM ARABIC AND PERSIAN IN PUBLICATIONS OF DIALECT RESEARCHES

#### ABSTRACT

Diacronic analysis of borrowing words with ayn and hamzah from Arabic and Persian on researches of Turkish dialects has usually been done as *forms in formal language > forms in dialects*. This methodological error is caused to presentation of phonological event as *derivation*. However this analysis should be carried out as forms in *source language > forms in dialects*. Thus this sound event should be shown as *phonological change* but not *derivation*.

**Keywords:** The Dialects of Türkiye Turkish, Methodology, Borrowing Words From Arabic and Persian, Ayn, Hamzah.

Türkçenin a ızları konusunda imdiye kadar pek çok çalı ma yapılmı ve yapılmaya da devam etmektedir. A ız çalı malarının son yıllarda pek çok ara tırmacının ilgisini çekmesi ve her geçen gün daha da hız kazanması, Türk diline önemli katkılar sa layan sevindirici bir geli medir. Bu alanda toplanan dil malzemesi kadar yapılan dil incelemeleri de oldukça önemlidir. Ancak, önemli olan bu dil incelemelerinde birtakım yöntem hataları da yapılabilmektedir. Bu tür yöntem hatalarına daha önce pek çok bilim adamı tarafından dikkat çekilmi ti.<sup>1</sup> Bu makale de a ız incelemelerinde rastlanan bir ba ka yöntem hatası ile ilgilidir.

\* Ar . Gör. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Manisa – TÜRK YE, E-posta: serpilerso@yaho.com.

<sup>1</sup> Yöntem hataları ile ilgili yayınlardan birkaçı için bk. Gürer Gülsevin “A ız Ara tırması ncelemelerimizde Yaygınla mı Yanlı lıklar (1) ‘bu+ra’ mı ‘bu ara’ mı?”, “A ız Ara tırması ncelemelerinde Yaygınla mı Yanlı lıklar (2) ‘de i menin istikameti’ bakımından yapılan yanlı lıklar”, “A ız Ara tırmalarında Yaygınla mı Yanlı lıklar (3) ‘üzüm/yüzüm; öllük/höllük’ türeme mi dü me mi?”, **Ya ayan ve Tarihî Türkiye Türkçesi A ızları**, Özel Kitaplar, stanbul 2010, s. 33-60; Gürer Gülsevin, “Ses Bilgisinde ‘Çevre artı’ Kavramı ve A ız ncelemelerindeki Önemi”, **Turkish Studies - Türkoloji Ara tırmaları Dergisi**, S: 8/9, Yaz 2013, s. 49-62; Ali Akar, “A ız Ara tırmalarında Yöntem Sorunları”, **Turkish Studies - Türkoloji Ara tırmaları Dergisi**, Güz 2006, S: 2, s. 43-51; Nurettin Demir, “Türkçe A ız Ara tırmalarında Bazı Yöntem Sorunları”, **Diyalektolog**, Yaz 2012, S:4, s. 7.

Bu yazı, Gülsevin'in anılan çalı malarında ifade etti i gibi yapılmı a ız çalı malarının bir ele tirisini olarak de erlendirilmemeli, son derece önemli olan bu çalı malardaki dil incelemelerinin yöntem bakımından daha da iyile tirilmesi yolunda küçük bir katkı olarak görülmelidir. Bu yüzden, mevcut a ız çalı malarından verdi imiz a a ızdaki örneklerin, amacımıza hizmet etmeyece inden, kaynaklarını belirtmemeyi tercih ettik.

Pek çok a ız çalı masında ya ni (yani), *sahat* (saat), *ihtibar* (itibar), *duva* (dua), *ayır* ( air) gibi örneklerdeki / /, /h/, /y/, /v/ sesleri türeme olarak gösterilmi tir. Bunun, söz konusu kelimelerin *standart dil* ile kıyaslanmasından kaynaklandı ı anlaşılmaktadır. Bu çalı malarda alıntı sözcükler için Nurettin Demir'in de belirtti i gibi *kaynak dil* > *standart dil* > *a ız* biçiminde bir geli me varsayılmaktadır.<sup>2</sup> A a ızda bunlardan birkaç örnek verilmi tir:

/ /, / / türemesi olarak verilen örnekler:

- *du a* (*du a*)
- *ba zen* (*ba zan*)
- *su al* (*su al*)
- *ta mir* (*ta mir*)
- *ya ni* (*ya ni*)

/h/ türemesi olarak verilen örnekler:

- *cemahet* (*cema at*)
- *ehtibar* (*i tibar*)
- *muhabbet* (*mü'ebbet*)
- *nehlet* (*na let*)
- *sahat* (*sa at*)
- *sehet* (*sa at*)

/n/ türemesi olarak verilen örnekler:

- *dun sı ı* (*du a*)
- *inc bında* (*i cab*)
- *sünni* (*sun i*)

/v/, /w/ türemesi olarak verilen örnekler:

- *bedova* (*beddu a*)
- *béddiv* (*beddu a*)
- *dov* (*du a*)
- *diiv* (*du a*)
- *duwa* (*du a*)

/y/ türemesi olarak verilen örnekler:

- *ayile* (*a'ile*)
- *ayit* (*a'id*)
- *dayimi* (*da'imi*)

<sup>2</sup> Nurettin Demir, *agm*, s. 7.

- *dayir (da'ir)*
- *dayire (da'ire)*
- *ezrayil (azra'il)*
- *fayik (fa'iz)*
- *hayin (ha'in)*
- *ismayil (isma'il)*
- *israyil (isra'il)*
- *iy de (i ade)*
- *mayı (ma a )*
- *meleyike (mela'ike)*
- *nayıl (na'il)*
- *reyis (re'is)*
- *ayir ( a ir)*
- *tabiyet (tabi at)*
- *teysir (te'sir)*
- *vayız (va iz)*
- *vesayit (vesa'it)*

A ızlar standart dilin bozulmuş biçimleri olmadığı için, artzamanlı inceleme yönteminin kullanıldığı a ız çalışmalarında, ele alınan Türkçe kelimelerdeki ses olaylarının *standart dil*deki kelimeler ile de il, *eski ekileri* ile kıyaslanarak yapılması gerektiği daha önce birçok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir.<sup>3</sup>

Arapça ve Farsça kökenli alıntı sözcükler konusunda ise a ızların, Arapça ve Farsça kökenli alıntı kelimeleri, İstanbul a zı üzerinden de il de do rudan kaynaklı dilden (daha da do rusu kaynaklı dilin kom uluk ili kisine göre yakın bir a zından) almış olma ihtimali daha yüksektir.<sup>4</sup> Dolayısıyla Arapça ve Farsça kökenli *ya ni, sahat, duva* gibi kelimelerdeki ses olayları *türeme* de il, *de i me* olarak gösterilmelidir. Çünkü *türeme* kavramı, asıl kelimedeki olmadığı halde, çeşitli nedenlerle ortaya çıkan bir türemeyi<sup>5</sup>; *de i me* kavramı ise var olan bir sesin başka bir duruma geçişini<sup>6</sup> bildirir.

Nitekim temeli yine bir a za dayanan Türk dilinin lehçelerinde de bu durumla karşılaşılmıştır. Bu lehçe gramerlerinde de ayınlı ve hemzeli Arapça ve Farsça alıntı kelimelerdeki bu tür ses olayları *ses de i mesi* olarak verilebilir:

- *Ba kurt: duga (du a), galim ( alim), sagat (sa at)*
- *Karakalpak: a za (a lâ), a zam (a zam)*
- *Karay: sahat (sa at), övahat ( efa at)*
- *Kazak: duva (du a), galam ( alem), ılım ( ilim), magna (ma na), sa at (sa at), savle ( u le), tabi at (tabi at)*

<sup>3</sup> Güner Gülsevin, "A ız Araştırması İncelemelerinde Yaygınlaşmış Yanlılıklar (2) 'de i menin istikameti' bakımından yapılan yanlışlıklar", **Ya ayan ve Tarihî Türkiye Türkçesi A ızları**, Özel Kitaplar, İstanbul 2010, s. 40; Nurettin Demir, **agm**, s. 6.

<sup>4</sup> Nurettin Demir, **agm**, s. 7.

<sup>5</sup> Zeynep Korkmaz, "Türeme ünlü" md., "Türeme ünsüz" md. **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 217.

<sup>6</sup> Berke Vardar, "De i im" md., **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Multilingual Yayınları, İstanbul 2007, s. 68.

- *Kırgız*: *agzam* (a zam), *hayın* (ha'in), *mugalim* (mu allim), *ariyat* (eri at), *tabiygat* (tabi at)
- *Kumuk*: *ixtibar* (i tibar), *sahat* (sa at), *abagat* (efa at)
- *Nogay*: *kanagat* (kana at), *yamagat* (cema at)
- *Tatar*: *gaile* (a'ile), *gali* (Ali), *segat* (sa at), *agıyr* (a ir), *Talgat* (Tal at)
- *Türkmen*: *cemagat* (cema at), *doga* (du a)

### Sonuç

Sonuç olarak Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde de *i* menin yönü *kaynak dildeki ekil* > *a* *ızlardaki ekil* olarak verilmelidir. Dolayısıyla, /g/, / /, /h/, /v/, /y/ ... gibi sesleri türeme olarak de erlendirmek, kanaatimizce do ru olmaz. Yapılması gereken, lehçe gramerlerimizde gösterildi i gibi, ayınlı ve hemzeli kelimelerdeki bu tür ses olaylarını *türeme* de il, *ses de i mesi* olarak incelemektir.

### KAYNAKLAR

- AKAR Ali, "A ız Ara tırmalarında Yöntem Sorunları", **Turkish Studies - Türkoloji Ara tırmaları Dergisi**, Güz 2006, S. 2, s. 43-51.
- AKIN Cüneyt, **Hüseyin Karasayev'in 'Kamus Naama'Adlı Eseri ve Ça da Kırgız Türkçesindeki Alıntı Kelimelerde Görülen Ses De i meleri**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Lehçeleri ABD, Basılmamı Doktora Tezi, zmir 2010.
- AYAN Ekrem, **İbray Altınсарın - Hikâye ve iirlerinin Dili (Hayatı - Dileli i - Eserleri / Gramer - Metin - Dizin)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Lehçeleri ABD, Basılmamı Doktora Tezi, zmir 2008.
- BURAN Ahmet - ALKAYA Ercan, **Ça da Türk Lehçeleri**, Akça Yayınları, Ankara 2001.
- \_\_\_\_\_, **Keban, Baskil ve A ın Yöresi A ızları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- DEM R Nurettin, "Türkçe A ız Ara tırmalarında Bazı Yöntem Sorunları", **Diyalektolog**, Yaz 2012, S: 4, s. 1-8.
- DEVELL O LU Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2000.
- ERC LASUN Ahmet B. (Ed.), **Türk Lehçeleri Grameri**, Akça Yayınları, Ankara 2007.
- GÖKDA Bilgehan A., **Salmas A zı Güney Azerbaycan Türkçesi Üzerine Bir nceleme**, Karam Yayınları, Çorum 2006.
- GÜLSEV N Gürer, **Ya ayan ve Tarihî Türkiye Türkçesi A ızları**, Özel Kitaplar, stanbul 2010.
- \_\_\_\_\_, "Ses Bilgisinde 'Çevre artı' Kavramı ve A ız ncelemelerindeki Önemi", **Turkish Studies - Türkoloji Ara tırmaları Dergisi**, S. 8/9, Yaz 2013, s. 49-62.
- GÜLSEV N Selma, **Günümüz Karay Türkçesi (Giri - Dil Özellikleri - Metinler - Söz Dizini) ve Türk Lehçeleri Arasındaki Yeri**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Lehçeleri ABD, Basılmamı Doktora Tezi, zmir 2010.

- 📖 GÜNAY Turgut, **Rize li A ızları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- 📖 KARASOY Yakup, “Tatar Türkçesine Arapçadan Geçen Ayın’lı Kelimelerdeki Ses De i meleri”, **Gazi Üniversitesi Gazi E itim Fakültesi Dergisi Dr. Himmet Biray Özel Sayısı**, s. 106-116.
- 📖 \_\_\_\_\_, “Türkmen Türkçesine Arapçadan Geçen Ayın’lı Kelimelerdeki Ses De i meleri”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 5, Bahar 1998, s. 397-432.
- 📖 KORKMAZ Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlü ü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- 📖 \_\_\_\_\_, **Nev ehir ve Yöresi A ızları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- 📖 PEKACAR Çetin, “Kumuk Türkçesine Arapça ve Farsçadan Geçen Kelimelerdeki Ses Olayları”, **Türkiyat Ara tırmaları Dergisi**, S. 19, s. 53-75.
- 📖 SA IR Mukim, **Erzincan ve Yöresi A ızları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- 📖 VARDAR Berke, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlü ü**, Multilingual Yayınları, stanbul 2007.